

ТАКОФУЛ – ИСЛОМИЙ МОЛИЯЛАШ ИНСТРУМЕНТИ СИФАТИДА

Садикова Р. А.

PhD, доцент ORIENTAL UNIVERSITY

Искандаров М. О.

стажёр-ўқитувчи ORIENTAL UNIVERSITY

ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Volume: 1 Issue: 4 DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss4/a8	Ушбу мақола Ўзбекистонда такофулнинг назарий асослари ва ўзига хос хусусиятлари, белгиларини тавсифлаш ва таснифлаш, такофул фаолиятини ташкил этиш муаммолари бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.
KEYWORDS	<i>Такофул, исломий сугурта, шариат стандартлари, табарру, кафала, гарар, тоvon, ҳисса.</i>

Кириш

Жаҳонда юз бераётган салбий техноген ҳодисалар жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий аҳолини ёмонлашишига олиб келмоқда. Бундай шароитларда уларга қарши туриш, уларнинг иқтисодий оқибатларини юмшатиш борасидаги молиявий институтларни, жумладан, сугурта соҳаларини ривожлантириш вазифаларини долзарб масала қилиб қўймоқда. Халқаро сугурта хизматлар бозори “2022-йилдаги 5946,74 млрд. АҚШ долларидан 2023-йилда 6466,23 млрд. АҚШ долларигача ўсиши, бунда йиллик ўсиш сур’ати (САГР) 8,7 фоизни ташкил этиши башорат қилинмоқда” [1]. Кейинчалик эса “сугурта соҳаси йилига ўртача 9 фоизга ўсиб, 2026-йилда қарийб 8,4 трлн. АҚШ долларига етиши кутилмоқда” [2]. Сугурта бозорининг ижобий ўсиш тенденцияларини намоён этиши, асосан соҳага янги innovation технологияларнинг жорий этилиши, замонавий сугурта маҳсулотлари кўламининг кенгайиши, сугурта компаниялари-нинг миқозларга қаратишга ишлаш моделларининг қўлланилиши, сугурта воситачилари фаолиятларининг самарали ташкил этилиши натижасида сугурта кўламининг ошиши, ишлаб чиқаришнинг рецессия жараёнларидан кейинги ижобий ўсиши ҳисобидан амалга оширилмоқда.

Адабиётлар таҳлили

Ўзбекистонда такофул фаолиятини ташкил этиш муаммолар бўйича бир қатор хорижий иқтисодчи олимлар илмий тадқиқотлар олиб борганлар. Улар жумласига, Симон Арчер, Рифаат Аҳмед Абдел Карим, Волкер Ниенхаус[3], Марям Саеда[4], Сйед Аҳмед Салман[5] кабиларни киритиш мумкин. Мазкур иқтисодчи олимлар томонидан такофулнинг барча жиҳатлари ўз аксини топган бўлиб, унда келтирилишича, аксарият мамлакатларда амал қилувчи қонунчилик ҳужжатлари такофулнинг ўзига хос жиҳатларини қамраб олмаганлиги ва алоҳида қонунчиликнинг яратилмаганлиги ушбу сугуртанинг тез ривожланиб кетишига тўсқинлик қилади. Шу билан бирга, тартибга солувчи органлардаги анъанавий сугуртани тартибга солиш билан боғлиқ муаммоларга яна қўшимча муаммолар юзага келади. Ушбу китобда келтирилган яна бир фикрга қўшилмасдан иложимиз йўқ, яъни такофул-иштирокчилар Ўзро сугурта жамияти аъзолари эга бўлган жамиятнинг бошқариш борасидаги ҳуқуқларга эга эмас, уларнинг ҳуқуқлари оддий тижорат сугурта компаниясининг сугурталанувчиси эга бўлган бошқариш борасидаги ҳуқуқлардан ортиқча эмас.

Саеда Марямнинг “Дунёда ислом сугуртасининг муаммолари” номли мақоласида ислом сугуртаси сифатида такофулда мавжуд чекловлар ва уларнинг такофул операторлар фаолиятига таъсири тўғрисида фикр юритилган бўлиб, муаллифнинг фикрига кўра, ушбу

чекловларни камайтириш орқали Такофулнинг сезиларли ривожланишига эришиш мумкинлиги айtilсада, аммо ушбу чекловларни қандай қилиб камайтириш бўйича аниқ фикрлар берилмаган. Сйед Аҳмед Салманнинг “такофул (ислом сугуртаси) нинг ҳозирги замондаги муаммолари” номли мақоласида келтирилишича такофул опеаторлар фаолияти анъанавий сугурта операторлари фаолиятига нисбатан анчагина мураккаб бўлиб, унинг мураккаблиги операторларнинг бир вақтнинг ўзида умумдавлат қонунчилигига ҳамда шариат қоидаларига риоя қилиши зарурлигида деб ҳисоблайди. Юқоридан иқтисодчи-олимлар такофул фаолиятини ташкил этиш муаммолар, ўзига хос жиҳатлари тадқиқ этилган.

Тадқиқот методикаси

Тадқиқотда таҳлил ва синтез, индукция ва дедукция, тизимли ёндашув, абстракт-мантикий фикрлаш, монографик кузатув, статистика, иқтисодий таҳлил усулларидадан фойдаланилган.

Таҳлил натижалари

Сугурта – табиий офатлар (зилзила, сув тошқини, ёғин ва бошқалар), ҳар хил бахтсиз ҳодисалар рўй бериши натижасида кўрилган зарарни қоплаш ва бошқа пул қопламалари тўлаш учун мақсадли пул жамғармаларини ташкил этиш ва ундан фойдаланиш билан боғлиқ иқтисодий муносабатлар тизими. “Сугурта – муайян воқеа (ҳодиса) юз берганда етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш, тоvonлар ва бошқа тўловлар тўлаш учун мақсадли пул жамғармаларини ташкил этиш ҳамда улардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган, жисмоний ва юридик шахсларнинг манфаатларини ҳимоя қилишга доир муносабатлар” [6].

Такофул тушунчаси кооператив сугуртага ўхшайди (таъмин таъавуни деб аталади), унда иштирокчилар бир-бирларига ёрдам беришга рози бўлишади. Иштирокчилар такофул жамғармасига табарру (еҳсон) сифатида маълум миқдорда пул ўтказиш мажбуриятини оладилар, шунингдек, улар схема бўйича кўзда тутилган муайян ҳодисалар содир бўлган тақдирда жамғармадан тўланиши керак бўлган Такофул имтиёзларини олиш ҳуқуқига эга. Шу сабабли, “такофул” келишувига кўра, “такофул” иштирокчилари бир вақтнинг ўзида сугурталанувчи (полис эгалари) ва сугурталовчи (такофул нафақаларини тақдим этувчи) ролини ўйнайдилар. Сугурта-ловчиларга компенсация тўлаш мажбуриятини олган анъанавий сугурта компанияларидан фарқли ўлароқ, такофул операторининг вазифаси фақат “такофул” фондини бошқариш ва “такофул” сертификатларини (полисларини) тегишли тарзда бошқа-ришдан иборат.

Куйидаги жадвалда бир канча олимларнинг такофулга тарифлар берилган. (1-жадвал). Шундай қилиб, такофулнинг асосий хусусиятларини куйидагича умумлаш-тириш мумкин:

аъзолари бўлган шаръий уламолар кўмагида бир канча “такофул” моделлари (нотижорат ва тижорат моделлари) ишлаб чиқилди.

Ҳар бир Такофул модели куйидаги жиҳатларни белгилайди:

1-жадвал

Такофулга таърифлари

№	Муаллифлар	Такофулга берилган тарифлар
1.	Р.И. Беккин	Тижорат ва ўзаро шаклларда мавжуд бўлиши мумкин бўлган мустақил муқобил тизим
2.	И.Л. Логвинова	Суғурта ҳимоясини яратиш усули
3.	А.С. Рискулов, А.О. Солдатова, Ҳ.С. Умаров, С.П. Фукина	Такофул ёки ислом суғуртаси ўзаро ёрдам (таавун) ва ихтиёрий бадаллар (табарру) тамойилларига асосланган тизим бўлиб, гуруҳ аъзолари ўртасида рискларни жамоавий ва ихтиёрий равишда тақсимлашни назарда tutади. Такофул - ислом ҳукуки тамойилларига жавоб берадиган суғурта тури
4.	Й. Бумбажи, А.А. Тсйганов	Иштирокчилар ва лойиха оператори ўртасида фойда ва зарарларни тақсимлаш тамойилига асосланган шарият қоидаларига мувофиқ суғурта қопламасини тақдим этишни ташкил этиш усули халқаро ва ривожланаётган Россия амалиётида “Такофул” деб аталади.
5.	Такофул Аст	Такофул - биродарлик, бирдамлик ва ўзаро ёрдамга асосланган схема бўлиб, зарурат бўлганда иштирокчиларга ўзаро молиявий ёрдам ва ҳисса қўшади, бунда иштирокчилар шу мақсадда ҳисса қўшишга ўзаро рози бўладилар.
6.	Ноордин эт ал.	Такофул - биродарлик, бирдамлик ва ўзаро ёрдамга асосланган схема бўлиб, иштирокчиларга зарурат туғилганда ўзаро молиявий ёрдам ва ёрдам кўрсатади, бунда иштирокчилар шу мақсадда ҳисса қўшишга ўзаро розилик билдирадилар.
7.	Др. Мохд Язид Бин Зул Кепли	Такофул арабча Кафала сўзидан олинган бўлиб, кафолат, гаров, кафолат ёки эҳтиёжни таъминлаш маъносини билдиради. Такофул - қўшма кафолат, унда иштирокчилар гуруҳи ўзаро кафолат ва бир-бирларини ҳимоя қилишга келишиб оладилар
8.	Фатимах Муҳаммад Абдул Карим Жасри Жамал	Такофул арабча “кафала” сўзидан олинган бўлиб, кафолат, гаров ёки эҳтиёжни таъминлаш маъносини билдиради.
9.	Абдулсатер	“Такофул” сўзи арабча “Кафала” сўзидан келиб чиққан бўлиб, “бир-бирини кафолатлаш” деган маънони англатади.

Жадвал муаллиф томонидан тузилди.

– суғурта полиси эгалари (такофул иштирокчилари) ўзларининг умумий манфаатларини биргаликда ҳимоя қиладилар.

– иштирокчилар ёрдамга муҳтож бўлганларга ёрдам бериш учун ўз бадалларини тўлайдилар.

– такофул бадалларини тўлаш табарруъ асосида йўқотишлар юқини бўлишиш ва жамиятни бирлаштириш тизимида мувофиқ жавобгарликни тақсимлаш учун амалга оширилади.

– табарруъ шартномаси асосида бадал ва товон тўлашда ноаниқлик элементига йўл қўйилади.

– такофул бошқаларнинг харажати эвазига афзалликларни олишга қаратилган эмас.

– такофул компанияси иштирокчиларга товон ёки такофул тўловларини тўлаши шарт бўлган суғурталовчи эмас, балки у фақат фондни бошқариш ва унинг фаолиятини бошқариш учун масъул бўлган менежер ёки маъмур ҳисобланади.

Такофул моделлари. Такофул саноати ўтган йиллар давомида сезиларли даражада ривожланди ва баъзилари шаръий кенгаш

– иштирокчилар ва такофул оператори ўртасидаги муносабатлар;

– иштирокчилар ва такофул оператори ҳуқуқ ва мажбуриятлари;

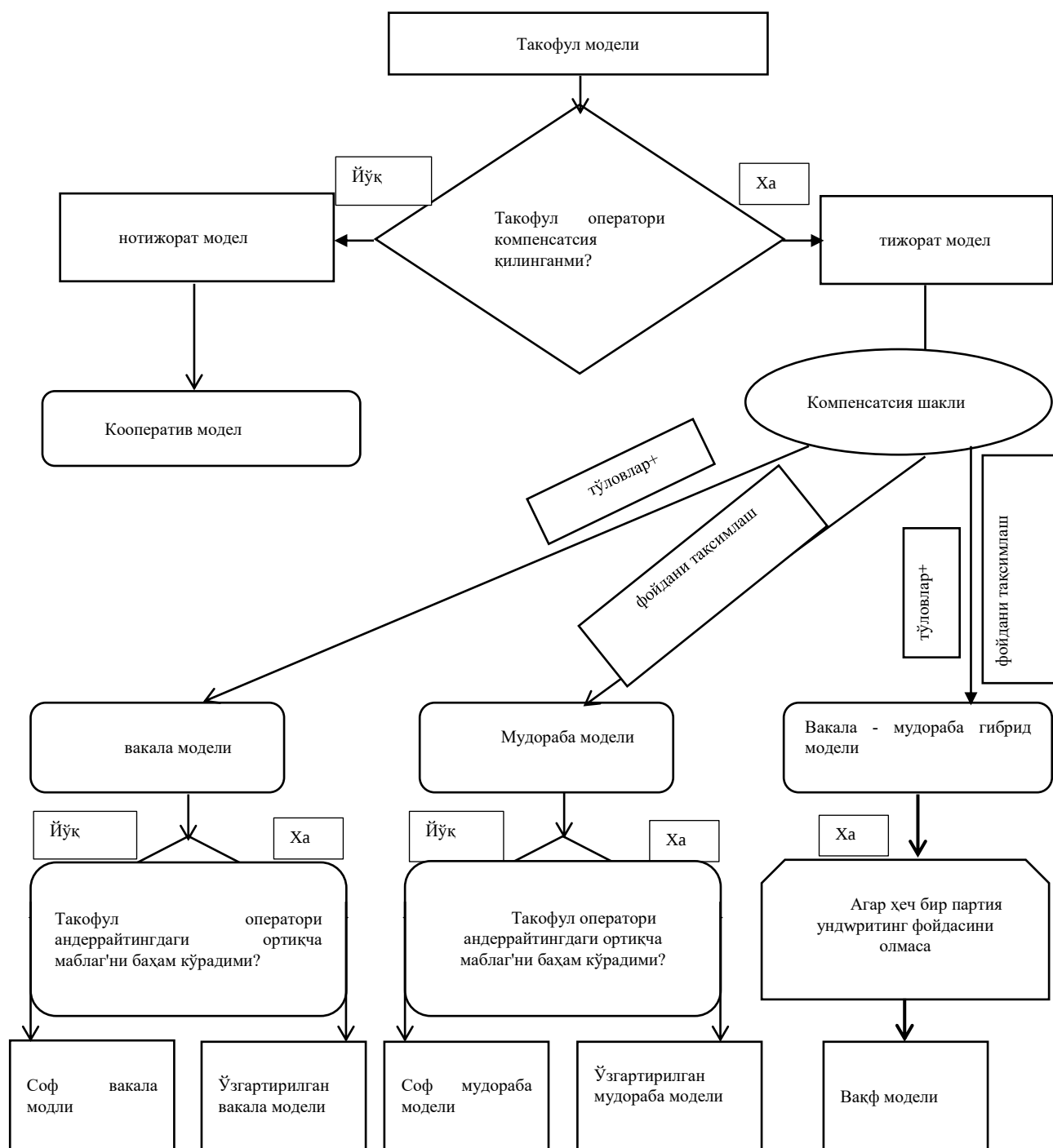
– шартнома муддати давомида қилинган харажатларни ким тўланши;

– ортикча маблаг томонлар ўртасида қандай тақсимланиши;

– такофул бизнесидан келиб чиқадиغان зарарлар учун ким жавобгарлиги.

Куйидаги 1-расмда асосий шартнома бўйича моделлар таснифланган бўлиб, унда такофул фондини бошқариш учун такофул оператори қандай компенсация қилиниши аниқланган.

Таавуний (кооператив) модели. Ушбу модел иштирокчиларнинг биродарлик, ҳамжихатлик ва ҳамкорлик контсептсиясига асосланган нотижорат келишув бўлиб, иштирокчилардан ҳар қандайнинг бошига бахтсизлик ёки фалокат юз берган тақдирда бир-бирини ҳимоя қилади. Ишончли шахс (такофул компанияси) уни иштирокчилар номидан бошқаради. Ҳар

1-расм. Такофул умумий ишлаш схемаси [8]

бир иштирокчининг “такофул” жамғармасига ўтказган бадаллари табарруъ шаклида бўлади. Шариатга мувофиқ инвестициялардан тўлиқ фойда, шунингдек, андеррайтингнинг ортиқча қисми фақат иштирокчиларга тегишли. “Вакалаҳ” атамаси арабча “агентлик” деган маънони англатади.

Модел агентлик шартномасини қабул қилади, бунда директор маълум бир агентлик шартномасини қабул қилади, бунда директор маълум бир вазифани бажариш учун агентни тайинлайди, бу шартномада агентлик тўловлари шаклида тегишли кўриб чиқишни ўз ичига олади.

Кассим ушбу моделни “бир киши иккинчисининг агенти сифатида ифодаловчи” сифатида соддалаштиришга ҳаракат қилди. Вакала моделида такофул оператори биргаликда иштирокчиларнинг агенти бўлиб хизмат қилади.

Хулоса

“Оилавий такофул” режасида “такофул” фонди икки фонддан иборат: иштирокчи ҳисоби ва иштирокчининг махсус ҳисоби. Биринчиси жамғарма мақсадларида фойдаланилади, иккинчиси эса даъволар ва андеррайтинг харажатларини бошқариш учун хавф фонди бўлиб хизмат қилади. Вакала шартномаси андеррайтинг учун қўлланилади, бунда вакала тўлови такофул оператори томонидан олинadиган олдиндан белгиланган тўловдир, мудораба шартномаси эса иштирокчилар фондиди ислом молия бозорига инвестиция қилиш ва инвестиция натижаларини бўлишиш учун қабул қилинади. Ушбу бўлим хавфларни сугурта қилиш имконияти бўйича таснифлашга ва ҳар бири учун тўланиши керак бўлган тегишли тарифларни аниқлашга қаратилган. Бунинг аҳамияти хатарларни ва маблагларнинг кераксиз йўқотишларини камайтиришдир.

References:

1. Insurance Global Market Report 2023 – By Type (Life Insurance, Property and Casualty Insurance, Health and Medical Insurance), By Yend User (Corporate, Individual), By Mode (Online, Offline) – Market Size, Trends, And Global Forecast 2023-2032. <https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/insurance-global-market-report>.
2. <https://www.statista.com/statistics/1192960/forecast-global-insurance-market/> Forecast of the global insurance market in 2021 and 2022.
3. Archer S., Karim R. A. A., Nienhaus V. (ed.). Takaful Islamic insurance: Concepts and regulatory issues. – John Wiley & Sons, 2011.
4. Saeed M. Challenges of Islamic Insurance (Takaful) Globally //COMSATS Journal of Islamic Finance. – 2019. – T. 4. – №. 1. C. 62-87.
5. Salman S. A. Contemporary issues in Takaful (Islamic insurance) //Asian Social Science. – 2014. – T. 10. – №. 22. C. 210.
6. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 24.11.2021-й., 03/21/730/1089-сон.
7. Dr Engku Rabbiah Adawiah Engku Ali, Hassan Sctott P. Odierno and Azman Ismail, Essential Guide to Takaful (Islamic Insurance), (2008, CERT Publications) P. 3. See also Mher Mushtaq Hussain and Ahmad Tisman Pasha, “Conceptual and Operational Differences between Takaful and Conventional Insurance” (Nov 2011) Vol 1 №8 Australian Journal of Business and Management Research Pp. 23-28.
8. https://www.researchgate.net/figure/classification-of-Takaful-business-MODELS_fig1_351785310 интернет саҳифаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.z